

Thorsbjerg-fundet fundstedet og de fundne oldsager, og en del af disse afbildes på en række smukke, rigt detaljerede tavler, udført af grafikerne J. Magnus Petersen.

Nyudgavens værdi er i høj grad forøget gennem en lang indledning ved docent, dr. phil. Mogens Ørsnes, der ikke blot giver den forskningshistoriske baggrund for værket og bringer en oversigt over de nyeste resultater inden for udforskningen af jernalderens våbenofre, men også i en skildring af forfatteren portrætter den forskergeneration, der grundlagde dansk arkæologi.

Nytryk af bind 2 og 3-4 af Engelhardtts monumentale værk vil udkomme i løbet af 1970. *Ole Degn*

I. J. I. Bergholt: Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1969). 183 s.

I serien »Sønderjyske levnedsløb«, som Historisk Samfund for Sønderjylland har udsendt gennem en årrække, findes allerede en hel perlekæde af små, upretentiøse erindringsbøger og levnedstegninger. Antagelig er det netop, fordi den er lagt så beskedent an, at serien er lykkedes så godt, som den faktisk er. Jævne, ukunstlede fortællere demonstrerer stilfærdigt, hvordan de almenmenneskelige grundvilkår kan aflæses i tilsyneladende ganske almindelige livsforløb i grænselandet.

Den sidst udsendte bog i rækken lever smukt op til de forventninger, man efterhånden er vænnet til at nære til serien. I. J. I. Bergholts erindringer fra 1. verdenskrig er et af de bedste – måske endda det bedste – af de hidtil udkomne bidrag til levnedsløbene, og man må være taknemlig for, at bogen er bragt i trykken.

Antagelig er man her det nærmeste, man kan komme en gengivelse af, hvordan de danske sønderjyder oplevede den tyske krigstjeneste. Det skyldes Bergholts forbløffende fortælle-talent og hans evne til i sin fortælling at fastholde det lune og den uimponerethed, der dels må have været forudsætningen for, at han kunne overleve, dels på en ejendommelig måde modsætningsvis meget stærkt understreger krigens gru.

Bergholts beskrivelse af livet som maskingeværsskytte ved østfronten og senere i skyttegravene ved Verdun, hans skildring af de farlige situationer, han kom i, og hans karakteristiker af både tåbelige og gemytlige underofficerer, menneskekloge officerer og gode kammerater i geleddet er fængslende læsning. Ikke mindst tegner han med få linier et billede af de gamle frontrotter og deres enkle, men livsvigtige leveregler om at holde fødderne renvaskede, ikke at drikke hele feltflaskens indhold på én gang, aldrig at tage støvlerne af under et hvil.

Den lille bog bør få et publikum ikke blot af dem, der selv har oplevet 1. verdenskrig som tysk soldat – og de bliver jo færre og færre – men også af yngre læsere, der i den kan se krigen, som den må være oplevet af de mange sønderjyder, der måtte gøre den med, og af al magt søgte at stå den igennem. *H. P. Clausen*

Kai Edvard Larsen: Fra en stormfuld tid. De sønderjyske Danske Samfunds Historie. (DY-PO Bogforlag, 1969). 152 s.

Redaktør Kai Edvard Larsen, der selv er sekretær for de sønderjyske Danske Samfund, har med denne bog vil-

let skrive organisationens historie fra begyndelsen i 1933 frem til slutningen af 1960'erne.

Dermed har han givet et bidrag til beskrivelsen af en vigtig faktor i grænselandets nyere historie, eftersom Danske Samfund er et typisk udtryk for den samling af kræfterne, danskheden måtte foretage over for det tyske pres i 30'erne og under besættelsen. Da fremstillingen også omfatter efterkrigsårene – og det er ikke den mindst interessante del af bogen – bliver det muligt i Danske Samfunds jævnt faldende betydning at aflæse gangen i den udvikling, der i løbet af 1950'erne og 60'erne har taget brodden af de gamle modsætninger i grænseområdet.

Når bortses fra et noget tilfældigt struktureret og nationalpolitisk traditionelt formuleret indledningsafsnit om den nordslesvigske tyskhed 1920–1945, må bogen siges at være en interessant og læseværdig fremstilling af Danske Samfunds tilblivelse og udvikling. En del er kendt i forvejen, bl. a. gennem Troels Finks bog »Sønderjylland siden genforeningen i 1920« (1955), men Kai Edvard Larsen føjer nye enkeltheder til og giver for efterkrigsårenes vedkommende et dansk modstykke – lidt kortfattet måske – til den hjemmetyske redaktør Ernst Siegfried Hansens skildring af grænsepolitikken efter besættelsen.

Det kan være rigtigt af Kai Edvard Larsen at fremhæve, at der i en vis forstand findes forbilleder for De sønderjyske Danske Samfund. Tager man det store forstørrelsesglas frem, opdager man Grundtvigs »Danske Samfund« fra 1839 blandt anerne. Også tilløb til at skabe et organisatorisk samarbejde mellem de sønderjyske nationale foreninger i slutningen af 1920'erne, både lokalt i Sønderborg og mere landsdels-dækkende i

det såkaldte seksmandsudvalg, hører med til forhistorien.

Men det vigtigste er dog at understrege det helt egenartede ved den organisation, der byggedes op under navnet De sønderjyske Danske Samfund. Det egenartede ligger både i strukturen, i målsætningen og i den enorme tilslutning, organisationen fik.

Begyndelsen blev gjort i 1933, da der oprettedes Danske Samfund i de mest truede sogne, umiddelbart ved grænsen. De skulle navnlig tage sig af forberedelsen af valgene, og organisationen kom til at omfatte godt 30 sogne. Den drivende kraft var hypotekforeningsdirektør Martin Hammerich.

I 1939 udstræktes det systematiske arbejde med at få alle danske stemmer frem ved valget til hele landsdelen. Og i fortsættelse af denne indsats opbyggedes i det første besættelsesår »De sønderjyske Danske Samfund« for under krigens vanskelige vilkår tydeligt at manifestere den danske flertalsbefolknings styrke. Danske Samfund skulle være et permanent dansk mandtal og en fortløbende folkeafstemning.

Manden bag dette organisationsarbejde var nuværende generalkonsul Troels Fink, der var Danske Samfunds første sekretær. Allerede efter et års forløb var medlemstallet næsten 80.000, et godt udtryk for effektiviteten i arbejdet.

Danske Samfund var bygget op på et system af tillidsmænd i de enkelte sogne, så man havde de nationale bevægelser under konstant opsyn og kontrol. I den henseende er Danske Samfund et karakteristisk udtryk for den intensitet, hvorved man i 1930'erne og under krigen søgte at få hold om samfundets mindste enheder både i de totalitære bevægelser og i de

kredse, der – som sønderjyderne – måtte værges sig mod dem.

Med denne nøje overvågen af så at sige hver enkelts nationale gøren og laden kom Danske Samfund i enkelte tilfælde til at træde lige på kanten af, hvad befolkningen kunne acceptere. Det viste sig f. eks., da man søgte at fastslå som den almindelige opfattelse, at det måtte opfattes som en unational handling at sælge fast ejendom til tyske købere også i byerne. Det reageredes der kraftigt imod, navnlig i Åbenrå.

Et interessant træk er, hvad Kai Edvard Larsen oplyser om forhandlingerne i december 1943 om de problemer, man i Danske Samfunds ledelse forudså i forbindelse med krigens afslutning. Her ventede man, at grænsespørgsmålet igen ville blive draget frem »både fra de sejrende magters side og fra de kredse her i landet, der føler sig bundet af deres tidligere standpunkt«. Hovedbestyrelsen fastholdt i sine bemærkninger den folkelige selvbestemmelsesret og den bevidste nationale fællesfølelse som grundlaget for stat og samfund i Danmark. Og i en tilføjelse overvejede man åbenbart at medtage en passus om, »at en udnyttelse af en ændret magsituation og af et konjunkturbestemt stemningsudsving til en grænseflytning længere imod syd vil være i strid med de friheds- og retsidealer, vi hidtil har holdt i ave inden for det danske samfund«. Et sådant standpunkt burde forstås af de danske syd for grænsen, »men det må tillige give dem ret til at sætte et fremtidshåb til de udviklingsmuligheder, der ligger i en målbevidst styrkelse af danskheden ved vor sydgrænse«.

Bemærkelsesværdigt er det også, at man ved samme lejlighed forudså, at grænsen kunne blive »den åbne dør til en nordisk del af Europa, hvor fri-

hed og fordragelighed giver folkene lykkelige livsvilkår. – Hvis vi evner at møde sådanne stemninger med forstående takt, kan dette blive udgangspunktet for en værdifuld og måske med tiden frugtbar forbedring af naboforholdet mod syd«.

Med sit ønske om at formulere synspunkter for efterkrigstiden kom Danske Samfund i en vis konflikt med de politiske partier, der havde deres organ i »Dansk Samråd«, og med »Arbejderbevægelsens sønderjyske landsforening«. Danske Samfund konkurrerede principielt ikke med andre nationale og politiske foreninger. Men da det tyske tryk begyndte at lette, kunne det ikke undgås, at gnidninger kunne opstå. Danske Samfunds store periode begyndte at ebbe ud, så snart den umiddelbare nationale risiko mindskedes.

Endnu i 1955 kunne Danske Samfund gøre sig til talsmand for den udbredte – og forståelige – irritation i Sønderjylland over, at de dansk-tyske forhandlinger, bl. a. om mindretalskolernes eksamensret, var foregået uden kontakt med sønderjyske kredse. Dybest set var det vel i øvrigt et af tidens mange tegn på, at de nationale foreninger havde udspillet dele af deres gamle rolle. Vilkårene var ved at være de samme i Sønderjylland som i resten af Danmark. De almindelige, landsomfattende politiske organer måtte lede sønderjyske såvel som andre fælles danske anliggender.

Og dermed var også kraftigt antydnet, at Danske Samfunds opgave var løst så grundigt, at dets opgaver nu må siges at være særdeles begrænsede.

Kai Edvard Larsens bog giver et udmærket rids af hele denne udvikling. Sammen med afdøde redaktør A. Svenssons artikel om »Dansk Samråd« i Sønderjyske Årbøger 1957,

er den et led i skildringen af Sønderjylland under nazisme og besættelse. Men mange ting er dog gjort så forholdsvis kort af i bogen, at der rejser sig flere spørgsmål med krav på besvarelse.

Det gælder f. eks. en uddybelse af forholdet til politikerne i Dansk Samråd, og det gælder en mere indgående drøftelse af Danske Samfunds placering i spændingen mellem samarbejdspolitik og modstandskamp. Kai Edvard Larsens bog viser, at der må være stof til en ganske dybtgående skildring af Sønderjyllands historie i den periode, bogen dækker.

H. P. Clausen

Helle Linde og Anker Olsen: Manuskripter og arkivalier i danske samlinger. (Dansk historisk Fællesforening, 1968). 144 s.

Et stort antal offentlige institutioner opbevarer manuskripter og arkivalier. Nogle samlinger er opstået ret tilfældigt, andre som et resultat af et bevidst indsamlingsarbejde. Foruden de store statslige arkiver og biblioteker er det især lokale museer, biblioteker og egnsarkiver, som rummer arkivalier. Det er bogens hensigt at orientere om indholdet i de mange samlinger landet over; i alt dækker den 251 institutioner. Som rimeligt er, er der gjort mest ud af de mindre og lokale institutioner, mens de store og velkendte arkiver og biblioteker får en ret beskedet plads. For hver institution er anført dens adresse og den eventuelle litteratur om samlingerne; disse karakteriseres derefter enten summarisk eller også, og oftest, beskrives de forholdsvis indgående. I mange situationer vil historikere kunne have god nytte af bogen, og selv om den nok hurtigt i ikke få tilfælde

vil forældes, vil den dog stadig have sin værdi ved at gøre opmærksom på samlingernes eksistens og dermed være et udgangspunkt for undersøgelser og forespørgsler. Vagn Dybdahl

Johan Jørgensen: Skifter og testamenter. (Dansk historisk Fællesforening, 1968). 94 s.

Bogen falder i to afsnit. Først meddeles der træk af skiftevesenets historie med oplysninger om de arkivalietyper, der knytter sig til skifteforretningerne, herunder også om testamenter og auktionskataloger. Efter dette gives forskellige eksempler på, hvad der kan fremdrages af skrifterne, grupperet om personalhistorien, kulturhistorien i videre forstand samt den økonomiske og sociale historie. Det er en i mange henseender inspirerende bog, hvis værdi øges af fyldige litteraturhenvisninger.

Vagn Dybdahl

Hannemarie Ragn Jensen: Christian Elling bibliografi. (Gyldendal, 1970). 108 s.

Bibliografier er altid nyttige, ikke mindst når de som den foreliggende også medtager avisartikler. Christian Ellings forfatterskab er stort og uoverskueligt; bibliografien omfatter 555 numre, heraf ikke mindre end 50 bøger, og da de mange arbejder samtidigt har så nær tilknytning til kulturhistorien, vil også mange uden for kunsthistorikernes kreds have nytte af bogen. Den indledes med en behandling af Chr. Ellings forfatterskab ved Else Kai Sass, som let omarbejdet gengiver hendes tiltrædelsesforelæsning, da hun 1967 efterfulgte Elling i professoratet i København.

Vagn Dybdahl